

/// Főcze János

=== Egy élet a székely faluközösség szolgálatában

Imreh István életrajzáról

**Both Noémi Zsuzsanna: A székely faluközösség nótáriusa.
Imreh István élete és munkássága.**

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2021. 248 p.

Imreh István történész (1919–2003) neve – ahogy biográfusa, Both Noémi Zsuzsanna frissen megjelent könyvében megjegyzi – összefonódott a székely faluközösséggel kapcsolatos kutatásokkal. A kötet címe talán esetlenül hat, azonban Imreh önmagát a székely falu nótáriusának nevezte, ezért indokolt a választás: már a címlapról ízelítőt kapunk az erdélyi magyar történettudomány meghatározó alakjának szerepfelfogásáról.

A tanár, kutató és történész Imreh izgalmas életutat járt be. Az erdélyi magyar falukutató mozgalomból indult, amelyre a Dimitrie Gusti fémjelezte román szociográfiai iskola is hatott. A háromszéki unitárius fiatal elkötelezett baloldalként közvetlenül a második világháborút követően lépett be a Román Kommunista Pártba,

amelynek végig a tagja maradt. A Bolyai (majd Babeş–Bolyai) Tudományegyetem tanáraként folytatta az erdélyi történetírás hagyományait. Az ún. „kolozsvári történetírói műhely” tagjaként Jakó Zsigmond, Kiss András, Csetri Elek, Benkő Samu és Egyed Ákos társaságában tevékenykedett. Társadalom- és gazdaságtörténeti munkássága miatt neve egybeforrott a szakmai igényességgel, emellett tanári és ismeretterjesztő előadásaival kifejezetten széles körben tudta hatását kifejteni.

A szerző Imrehnek és Egyed Ákosnak a székelységhez kötődő munkásságát látja kiemelkedőnek, míg Jakó inkább az általánosabban vett erdélyi magyar történetírásra (benne Imrehre és Egyedre) volt hatással, és a programadó, illetve a vezéralak szerepét töltötte be. E kollegiális és baráti körre Both azért tartja indokoltnak a csoport kifejezés használatát, mert tevékenységük összehangolására és közös távlati célok követésére rendezkedtek be az újra Romániához került Észak-Erdélyben, annak ellenére, hogy a román népi demokrácia tudományszervezési keretei között nem kutathattak önálló kutatóintézetben, ahol kiteljesíthették volna sajátos, erdélyi magyar történetírói szemléletüket. Amennyiben elfogadjuk Both álláspontját, adná magát a történetírói iskola csoportként való vizsgálata.

Azonban a kötet célkitűzése ehhez viszonyítva valamivel szerényebb. Miközben Imreh István életét veszi górcső alá, Both arra kíváncsi, hogy „*az impérium- és rendszerváltások által szabdalta 20. században*” miként sikerült Imrehnek úgy építenie tudományos karrierjét, hogy közben meg tudta őrizni hitelességét és működésének szakmai színvonalát is. „*Munkám fő kérdése arra vonatkozik, hogy az ellentétes előjelű politikai rendszerek egymásutániségében ez miként volt lehetséges*” – jelöli ki munkája témáját a szerző (12–13.). Mint látni fogjuk, a kérdésére sok szempontból kielégítő válaszokat ad, amelyek azonban némi hiányérzetet is kelthetnek az olvasóban.

Előjáróban mindenképpen szót érdemel a szerző történetelméleti elmélyültsége és fogalmi igényessége. Stílusa és történetmesélése mindezek mellett kimért, tárgyilagos, ugyanakkor egyáltalán nem áll távol tőle a szarkazmus és az irónia, ami a mindent megkérdőjelező alapállásából következő, történelmi szkepszisben gyökerezik. Mindenesetre a szövegnek kifejezetten jól tesznek az olyan üdítő kiszólások, mint amilyen például a szerző egyik hitetlenkedő megjegyzése egy kapálóban elhangzott, Imrehről szóló anekdotával kapcsolatban. A történet szerint Imreh annyira jól adott elő, hogy Homoródszentmártonban egy hétig beszéltek róla, és még a kapálóban is ezt emlegették, azt kívánva, hogy bárcsak ennyire jól beszélő papjuk lett volna (45.). A munka emellett kifejezetten széleskörű forrásbázison nyugszik – a szerző alaposan elmerült a magán- és állami levéltárak, családi hagyatékok irataiban, a különféle interjúkban és állambiztonsági dokumentumokban.

A könyv szerkezete nem egységes. 1919 és 1944 között kronologikusan követi Imreh életét a sepsiszentkirályi és sepsibodoki gyermekkorától kolozsvári egyetemista éveit a „kis magyar világban”. Viszont a második világháború utáni és az államszocialista, majd a rendszerváltást követő évek történéseit tematikus egységekre tagolva ismerteti. Az ugyanazon fejezetben érintett témák sokszor egészen eltérő jellege miatt

azonban az 1944 előtti időszakról szóló részben is több helyen indokolt lett volna a szöveg további tagolása.

A kötetből a történetet megtörve egészen kilóg az a főként módszertani megfontolásokat tartalmazó rész, amelyben Both a Securitate levéltárából (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității [CNSAS], Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság) előkerült iratokat mutatja be és azok felhasználhatóságát elemzi. Habár az anyag feldolgozása valóban sok elméleti munkát igényel, ezt lehet, hogy nem kellett volna a szépen folyó és kerekedő történetbe belegyömöszölni. Talán érdemes lett volna inkább egy egyszerű lábjegyzetben közölni a fejezet lényegét, tehát azt, hogy Imrehez a Securitate iratai nem vitték közelebb a szerzőt, miközben sokkal többet árultak el a szervezetben élő beidegződésekről, az erdélyi baloldaliakkal szembeni gyanakvásról és a totális kontroll irracionális igényéről.

Both nagy gonddal, empátiával rajzolja meg a tehetséges unitárius fiatal környezetét, Imre ehhez való ragaszkodását, ami nemcsak amiatt fontos, mert ez az attitűd az egész életét végigkísérte, hanem azért is, mert a székely falvak gazdaság- és társadalomtörténete iránti személyes érdeklődése is innen eredeztethető. Szűkebb pátriája nemcsak inspirációforrás és kutatási téma volt a számára, hanem történelmi szemléletét is nagyban meghatározta. Imre például azért hajlott arra, hogy a „székelyt” ne etnikai, hanem foglalkozást jelölő csoportként határozza meg, mert a sepsibodoki „öreges” inkább a katonarendűek szinonimájaként használták a fogalmat (25.).

Ebben az alapállásban nagy szerepet játszott a népi gondolat és a népszolgálat eszméje, amelyek talaján Imre István nevelkedett, értelmiségivé vált és később kiteljesedett. Brassóban folytatta a tanulmányait, itt került kapcsolatba a népi mozgalommal, illetve a szociográfiai és falukutató munkákkal. „*Művelt tanáraitól itt »fertőzödtem« meg szociológiával, népi irodalommal, eljutva Dimitrie Gusti monografikus társadalomkutatásáig*” – idézi későbbi önreflexióját Both Noémi, aki e tanárok közül Szécsi Sándort emelte ki. Neki gondja volt a bukaresti szociológiai iskola és a magyarországi falukutatás eredményeinek ismertetésére, valamint diákjai kezébe adta a népi írók műveit a *Hitel*, a *Korunk* és az *Erdélyi Fiatalok* című folyóiratokkal együtt (38.).

Még az ifjúkor szétszalazásánál érdemes megemlíteni, hogy Both kimondatlanul bár, de „totális biográfiára” törekszik, azaz Imre teljes személyét akarja visszaadni, nemcsak a tudóst, a tanárt, hanem például a fiatal párkeresőt is. Így bemutatja sikertelen közeledését a sepsibodoki Rákosi Annához, kitérve a történet pikáns fordulatra, ugyanis a Farkas György református lelkészt választó nő fia később Imrehék lányát vette el (42.). A „totális biográfia” azonban itt sem lehet más, mint igény és törekvés, hiszen a források ennek nagyon komoly határokat szabnak.

Both megállapítja, hogy Imre érdeklődésének középpontjában már fiatalon is a falukutatás és a szociográfia állt. A bukaresti szociológiai iskola és főként Dimitrie Gusti valóban nagy hatással volt rá, e téren a legtöbbit mégis az 1940 utáni diákévei, illetve Venczel József jelentette a számára. A származására oly büszke, a Székelyföldet és a székelyeket „felemelni” akaró fiatal aktivista az 1940-es évek kis magyar világában

mélyült el a szociográfiai praxisban, és a későbbi kutatói irányultságainak is főként ez a korszaka szabta meg az irányát. Ugyanakkor ha az Imreh munkásságára hatást gyakorló irányzatokat vizsgáljuk, a második világháború után felfutó gazdaság- és társadalomtörténetről és a mindennapok történetéről sem szabad megfeledkeznünk.

Nem is tévedhetnénk nagyobb, ha azt gondolnánk, a kis magyar világ vége és a román népi demokrácia építésének kezdete Imreh alól kirántotta a talajt. Még ha karrierje meg is tört egy kisé, „*világnézetének hangsúlyosabb elemei, mint például a közösségi életforma melletti elköteleződés, kapitalizmuskritika vagy a parasztság és a munkásság iránti szolidaritás, akadálytalanul illeszkedtek a második világháború utáni politikai diskurzushoz.*” Szerencsésnek bizonyult, hogy pályája 1945 előtt még csak kibontakozóban volt, és ebből a szempontból az is előnyére vált, hogy a fiatal tudós a Román Kommunista Pártba is belépett (81.). Imreh tehát Erdélyben maradt, és értelmiségiként (tanárként és történészként) vállalta a kisebbségi sorsot. Több feladata is akadt, például ő vezette a páratlan forrásokat és jelentős történeti értékkel bíró kincseket őrző Erdélyi Múzeum-Egyesület (EME) egykori levéltárát, amely a Kolozsvárra újra visszahozott román egyetem alárendeltségébe került. Imreh hamar megtapasztalta az új világ jelentette kihívásokat, kutatóként és levéltárvezetőként kezdettől fogva kompromisszumokra kényszerült.

A Bolyai (majd a Babeş–Bolyai) Tudományegyetem tanáraként Imreh újabb testhezálló szerepet kapott, az erdélyi magyar történelemtanárok generációi sorát tanította és nevelte Kolozsváron. Híresek voltak népszerűsítő előadásai is, amelyekről a Securitaténak minden esetben pontos információi voltak. Ugyanakkor ezek a jelentések külön kitértek arra is, hogy Imreh nagyon vigyázott, hogy az előadásai politikai értelemben is „helytállóak” legyenek.

Both munkájának érdeme, hogy komoly, diszkurzív elemzés alá veti Imreh 1944 utáni tudományos és tudománynépszerűsítő munkásságát, ami fáradságos és nagy türelmet igénylő munka. Both ennek kiválóan eleget tesz, amelyben nem kevés segítségére van kifinomult filológiai érzékenysége.

Imreh tudományos munkássága számos esetben ütközött a hivatalos történelemszemlélet állításaival. Ilyen volt például, amikor kimutatta, hogy tévedés Alsó-Fehér, Hunyad és Kolozs vármegye nemességét a magyarsággal, a jobbágyokat pedig a románsággal azonosítani. A történeti kutatások ugyanis nem támasztják alá az erdélyi társadalmi rendek etnicizálhatóságát. Gondoljunk csak bele, már maga a falutörvények kutatása – amely témát könnyen lehetett a székely népi demokratikus önszerveződés hagyományaként értelmezni – is kényesnek számított az egyre inkább az erdélyi román kizárólagosság és protokronizmus teológiája felé forduló államszocialista diktatúrában.

Kifejezetten érdekes ugyanakkor, hogy a rendszerváltozással a székelyek európaisága lett a kiemelendő Imreh számára, benne 1848 szellemével és az 1940-es évek tudományos szervező tevékenységével, amelyet Imreh korábban kényszeredetten évtizedekig elhallgatott (185.). A „*feudalizmus rendjét kutattam, a tőkés rendbeli életem és tanul-*

tam, az államszocializmus építése korának – csak társadalomkutatókat »szerveztem« – idézi őt Both (165.). Érdekes ugyanakkor, hogy Imreh körül nem alakult ki 1989 után olyan történelmi „iskola”, mint Jakó körül. Both ezt azzal magyarázza, hogy Imreh a rendszerváltozást követően „hátrább lépett”, szemben Jakóval, aki éppen ekkor élt meg egy rendkívül termékeny időszakot, amely Kolozsváron máig hat. És miért lépett visszább Imreh? Egyrészt megromlott az egészsége, s főként ezért nem vállalt kezdeményező vagy irányító szerepet. Másrészt – mint Both is írja – visszalépésében korábbi kommunista párttagsága és baloldali világszemlélete is nagy szerepet játszhatott.

A munka talán egyetlen felróható hiányossága, hogy a kelleténél talán kevésbé foglalkozik Imreh és a politika kapcsolatával. Idealista kommunista volt, vagy egészen hamar kiábrándult és csak a jobb megoldás híján maradt párttag? Előbbi esetén hogyan egyeztette össze erdélyi magyarságát kommunista meggyőződésével apja kuláklisztára kerülésekor, majd 1956 után és az 1980-as években? Miként viszonyult életének ehhez a szakaszához a rendszerváltozást követően? Habár tudjuk, hogy volt olyan cikke az 1950-es években, amit később nem vállalt, általánosságban, történetíróként vajon mit gondolt a marxista szemlélettől áthatott tudományos munkásságáról? Milyen volt a kapcsolata a többi kommunista meggyőződésű erdélyi magyarral, akik nem voltak szakmabeliek?

A biográfiák célja nem a példaképkeresés – jelenti ki munkája végén Both, azonban Imreh Istvánt mégis példaként állítja elénk. És valóban, nehéz nem egyetérteni. Ugyanis Imreh élete a példa rá, hogy a szakmai igényességgel és alázattal felvértezett kutató még a sajátos romániai államszocialista rendszer tudományosságának szűk keretei között is alkothat maradandót. De Imreh a jól ismert erdélyi „ahogy lehet” példaként is felmutatható: kutatóként és szakemberként kiteljesedni, közben úgy szolgálni a saját nemzeti közösségét és kultúráját, hogy mindvégig tisztán tudja, működésének alapfeltétele nem más, mint a sokszor ellenséges erők által megszabott keretek elfogadása.

Kulcsszavak

=====

recenzió, Románia, értelmiség

= A Life Devoted to the Szekler Village Community: A Biography István Imreh =

/// A BOOKREVIEW ON

Both Noémi Zsuzsanna: *A székely faluközösség nótáriusa. Imreh István élete és munkássága.* [The notary of the Székely village community. The life and work of István Imreh]

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2021. 248 p.

The book review analyses the recently published biography written by Noémi Zsuzsanna Both on István Imreh, a well-known Transylvanian historian. Imreh's outstanding historical work mainly concentrates on the rules adopted by the villages of the Transylvanian Szekler (Székely) community, and thus represents a valuable source of our knowledge on the Szekler feudal society, economy and everyday life. Although his work can be easily connected to movements within western historiography (like the Annales School), Imreh's methods were mainly rooted in his activity as a student in Cluj/Kolozsvár in the first half of the 1940's, influenced by the Romanian sociographical and Hungarian popular movements. Imreh joined the communist party after the Second World War and was a prominent intellectual in Cluj/Kolozsvár. As Both convincingly demonstrates, Imreh's historical work and activity as a professor had a great impact on generations of Hungarian historians and history teachers in Transylvania.
